

Kultúra – Könyvszemle

Hogyan váljunk indiánná?

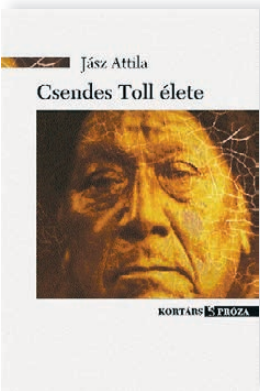
Jász Attila: Csendes Toll élete
Kortárs, 160 oldal, 2200 forint

Tedd át magad egyes szám harmadik személybe – mondhatta volna az egyszerű tanácsot Csendes Tollnak egy öregebb törzs-főnök. És akár mondta, akár nem, CsT pontosan ezt tette. Mi történik, ha egy könyv folyton azt mondja az én helyett: Csendes Toll? Vagy rövidítve: CsT? Apró kimozdításról van szó, de a mondatok mégis nagyon másak lesznek. Olvasóként érezzük, hogy a név valami helyett áll, hiszen a könyv én, én, én attitűdje megmarad (abban az értelemben leginkább, hogy azt a meggyőződést közvetíti: nincs más médiumom a világ megértéséhez, megfigyeléséhez, csak ez), a perspektíva viszont kívülre költözik. Olyasvalaki beszél, aki minden mozdulatomat, rezdülésemet figyeli és követi, mégis kívülről lát engem.

Ahelyett tehát, hogy miről szól a könyv, beszéljünk inkább két dologról csupán: 1. milyen hatást kelt a kötet szócikkszerkezete, az egymást A-tól Z-ig követő létező vagy teremtett szavak sorozata; 2. miért és hogyan indián az, aki által, akit figyelve létrejön a könyv?

Először is érdemes megjegyezni: a szócikkszerkezet ugyanúgy kimo-

dítás, ahogy az egyes szám első/harmadik személyek közti váltás. Utána lehet nézni a tatabányai Új Forrás régi számaiban: *Jász Attila* Sajtnapló címmel közölte mintegy tíz évvel korábban azt a naplóbejegyzés-sorozatot, amelyik a Csendes Toll ósváltozatának tekinthető. Az időszerkezet ott még lineáris, a főszereplő-naplóírót pedig akkor még én-nek hívják. Ott még visszautul korábbi bejegyzéseire, azok fogadtatására: használja az időbeliséget. A Csendes Toll élete sűrít: felerősíti a napi történések esetlegességét az ábécérend véletlenjeinek játékaival és az időrend ebből adódó elhagyásával. A kutya meghal, eltemetik, meggyászoják, utána pedig sétálnak vele. A kisfiú befurakszik szülei közé az ágyba, utána megszüle-

Jász Attila

tik. Csendes Toll előbb főszerkesztő, utána főnökével beszélget a lapnál. A könyv egyik idő szócikke ezzel a kinyilatkoztatással kezdődik (mire a könyvben idáig jutunk, számunkra korántsem meglepő módon): „Az idő relatív dolog.” A mondat folytatása hirtelen átvész bennünket a tapasztalati szférába, és ezekben a váltásokban rejlik elsősorban a könyv ereje: „Ha reggel fél órával előbb kel, mint szokott, akkor is csak öt perccel előbb ér a Nagytemplom elé lányával, iskolába menet, mint egyébként szoktak.” Az időrend megbontása erősen szemléleti ügy: annak reményéhez is kapcsolódik, hogy a régebben történt dolgok ugyanolyan erős impulzusokként működhetnek életünkben, mint a jelen. Csendes Toll egyik legemlékezetesebb öné-

telmezése így hangzik: „Olyan könyvet szeretne írni, amelyben egymásra írhatóak pillanatnyi, szubjektív jegyzetei, melyek az olvasás menetét nem szabják meg, legfeljebb egy időbeli irányultságot jeleznek. És amelyek együttes olvasása valami lényegeset árul el a pillanatról, a pillanatnyiság természetéről. Így mindig lesz mit kapargatni, kaparászni rajta.” A szócikk címe: palimpszeszt, és az idő lineáris folyása helyett az idő egymástól elválasztott pillanatokként való megragadására tesz javaslatot. Ez persze nem zárja ki a másfajta időképzeteket, inkább csak segít abban, hogy megértsünk olyasvalamit, amit másképpen nem értenénk.

Hogyan indián Csendes Toll? Többféleképpen természetesen.

Az indiánság szócikk az irodalommal való találkozáshoz és a kívülálláshoz köti a fogalmat. A „sápadt-arcúak” életmódbeli/mentalitásbeli mintája Csendes Toll számára nem vonzó – a sápadtarcú azonnali érdekeket követ (mint a fogyasztó, aki az aznap épp legolcsóbb árut választja, de nem figyel a hosszú távú összefüggésekre), a hasznosság elvét választja a szemlélődő megértés elvéhez viszonyítva; a sápadtarcú a mindenkori mainstream, a részbőrű másvalakkal szolidáris. Tanulságos ebből a szempontból a periféria szócikk olvasata: „»Én csak a periférián vagyok«, mondja a sikertelen, frusztrált és álszerűen irodalmár a rádióban. Az irodalomnak nincs is perifériája, az irodalom maga a periféria. Dűnnyög magában CsT.” Indián tehát a mindenkori periférián lévő, indián a mindenkori korszerűtlen – aki azonban épp státusából adódóan felelősebben, tagabb összefüggéseiben, kritikusabban figyelheti az önmagát felemészítő „fösodrot” kilátóhelyéről. Az „indiánná válás” számos lehetőségéről, számos erre vezető találkozásról ír Csendes Toll – a különcök végighallgatása, a zenében való elmélyült megmerítkezés, az állatok (sűrített, rövidebb lefolyású) életének tükörként való figyelése, a test leromlásainak üzenetei, mesterként tisztelt emberek mondatai irányítják Csendes Toll lépteit.

És végeztünk egy teszt: hogy valakiben reális igény készülődik-e az indiánná váláshoz, annak a könyv esztétika című szócikke kitűnő fokmérője. Lehet izlelgetni: „Mindig a hosszabb úton megy a buszmegállótól hazáig. Mert az szebb.”

Balázs Imre József

Hozott anyag, hattyúdál

Kondor Vilmos: Magda, a bestiális Népszínház utcai mindenes
Agave, 224 oldal, 2980 forint

Annnyi helyen olvassuk, hogy *Kondor Vilmos* a magyar krimi megújítója, mi több, megteremtője, hogy végül már magunk is elhiszük. Pedig a hazai krimi korántsem vele kezdődött, s bár igaz, hogy ekkora népszerűséggel egyetlen korábbi kísérlet sem büszkélkedhet, jócskán volt miből táplálkoznia a hazai noirodalom kíváncsi zsrnalisztája, Gordon Zsigmond megteremtőjének.

Már a huszadik század első felében akadtak kísérletek a krimi műfajának hazai – ha nem is meghonosítására, de – átformálására. Mindenekelőtt a fordításokat érdemes kiemelni, melyeket viszonylag korán kézbe vehetett a hazai közönség, s nem kisebb nevek tolmácsolásában olvashattak Doyle-, Chesterton-, Wells- vagy épp

Leblanc-műveket, mint *Tóth Árpád*, *Schöpflin Aladár*, *Babits Mihály* vagy *Karinthy Frigyes*, aki híres Így írtok ti című gyűjteményében nemcsak a nagy detektívet, Sherlock Holmest (A lefűrészelt tüdőcsúcsok), de *Edgar Wallace* írásait is paródia tárgyává tette (Detektívregény). *Keszthelyi Tibor* A detektívtörténet anatómiája című könyvében egy nő író, *Orczy Emmát* említi első magyar detektívregény-íróként, ám ő még angol nyelven, Londonban adta ki történeteit. Nálunk elsőnek – felismerve az olvasói igényeket – éppen az újságírók próbálkoztak ilyesfajta történetek írásával, s máris visszacsatoltunk Kondor Vilmoshoz, kinek állandó karaktere, Gordon Zsigmond épp

egy bűnügyi tudósító. Nem véletlen, hogy az újságírás és a detektívtörténetek összegabalyodnak, hiszen a zsáner maga is az újságok bűnügyi rova- taiból nőtte ki magát. Jelen kötetben Kondor fel is használja ezt, annennyiben a címadó novellában a bűnügyet egy Gordon által felolvasott hosszú újságcikkből ismerjük meg, sőt a könyv végén található rövid utószóban is inkább újságírókat, mint lektűrszerzőket emel ki.

De nagynevű íróink nemcsak fordították a korabeli detektívregényeket, hanem olykor maguk is próbálkoztak azok írásával, hogy pillanatnyi pénzzavarukat enyhítsék. Olyan említésre méltó nevekkal találkozunk itt, mint *Tersánszky Józsi Jenő*, *Hunyady Sándor*, *Németh Andor*, de nem szabad megfeledkeznünk az elsősorban vaskos humoráról ismert *Rejtő Jenőről* sem, akinek Vesztegvár a Grand Hotelben című regénye bizony kifogástalan krimi. Ezen írások többsége filléres ponyvafüzetekben és – igazodva az akkori igényekhez – természetesen angol hangzású álneveken jelent meg. Ám az angol stílus- záció nemcsak a szerzők névválasztásában érhető tetten, de a történeteket is mélyen átítatta. Kondor Vilmos e tekintetben igazodik a hagyományhoz – bár a legenda még mindig tart-

ja magát, hogy egy Sopron mellett élő matematika-fizika tanárt tisztelhetünk személyében: valószínűleg az ő esetében is álnévről van szó. De hogy Kondor hazai terepen maradjon, nem külföldi hangzású nevet választott magának. Történetei azonban mindettől még nem kapnak olyan egyedi ízt, mint az angol, az amerikai vagy épp a skandináv krimik, melyeket stílusuk alapján játszva megkülönböztethetünk egymástól.

Kondor Vilmos ugyanis szinte teljes egészében amerikai mintára dolgozik, pusztán a helyszínt változtatja meg, és lesz Amerika sötét síkatorai- ból Budapest. Igaz, ez esetben a kötet első novellájában (Ifjú Mariska hétköznapi halála) Gordon éppen a zsáner őshonában, Amerikában nyomoz, ami nem meglepő, hiszen korábbi írásaiban Kondor már említést tett a zsrnaliszta tengerentúli munkásságáról. Voltaképpen az egész kötet ilyen: adalék a korábbi öt regényhez. Az összesen hat történetet tartalmazó könyv írásai ugyanis nem az utolsó, Budapest novemberben című regény után játszódnak, hanem 1920 és 1937 közt, vagyis leginkább a legelső (Budapest noir) könyv előtt. Ahogy a későbbi regények folyamán Kondor egyre inkább eltávolodott a krimi műfajától, úgy itt is megfigyelhető, hogy

nem az ügyek, hanem a kiváló jellem- és korrajz viszi az egyes novellákat.

Pedig Kondor még így is klasszikus értelemben vett krimit, a többek közt *Chandler* nevével fémjelzett hard-boiledot műveli. Gordon Zsigmond ugyanis vegytiszta chandleri karakter: keménykötésű, pimasz, s egy belső motor hajtja az igazság kiderítése felé, melynek érdekében bármilyen eszközt bevet. Cinikus belső monológ- jait, melyekkel az eseményekre reflektál, folyamatosan ismerteti velünk a szerző. Nevezhetnénk a magyar Philip Marlowe-nak, ha nem éppen az volna a probléma, hogy Kondor, ahelyett hogy honosította volna, pusztán hazai környezetbe helyezte a műfaj megannyi jellemzőjét.

A Magda a bestiális... Gordon Zsigmond második hattyúdala, ám e kötet után valószínű, hogy jó darabig nem találkozunk Kondor hőisével. En vez- ges érzelmekkel búcsúozom, egyfelől, mert a kezdeti bizalmat maga a szerző ásta alá szép lassan, s könyveinek csökkenő színvonala sajnos megbocsáthatatlan. Másfelől pedig hiába: Kondor nem teremtett magyar krimit, a zsánert jobbra ügyesen és szórakoztatóan alkalmazta könyveiben. Hiányozni fog Gordon Zsigmond, bár igazából jól megleszek nélküle.

Svébis Bence

A balhörög

Grétsy László: Nyelvi játékaink nagykönyve
Tinta, 519 oldal, 5990 forint

A szerzőnek – ritka szerencse – két életműve is van. Az egyik a nyelvünk ápolásában, oktatásában végzett jó fél évszázados „komoly” munkálkodása. A másik a különféle nyelvi játékok ki- találásában, népszerűsítésében való – lassacskán hét évtizedre visszanyúló – „könnyű műfajú” tevékenysége. A két életmű, persze, szétválaszthatatlanul egy. *Grétsy László* könyveiben és he- tilaprovataiban, tévében és rádióban meg klubkeretben egyazon dologban fáradozott – bevallottan élvezve ezt a fáradságot. Abban, hogy nyelvünk minél dúsabban virágozzon, hogy fiatalok és öregek, nők és férfiak határon

innen és túl minél mívesebben, pon- tosanban értsék, beszéljék.

Ez a kötet a „másik” életmű megko- ronázása. Visszatekintés a nyelvi játékok történetére, visszatekintés önma- ga ebben való szerepére, tisztelgés e játékok hajdani és mai alkotói, kedvelői előtt, legelsősorban pedig nyelvi bravúrok, rejtvények bámulatosan gaz-

dag sorjáztatása, a velük való igényes szórakoztatás. A stílus pedig: ahogyan csak egy bölcs, derűs nagypapa beszélhet rajongott unokaival.

A szerző módszere egyszerű. Be- mutat valamilyen nyelvi érdekességet, furcsaságot, hogy ámulhassunk rajta, aztán – amikor csak lehetséges – fel- adványokkal teszi próbára az agyun- kat. Hogy gondolkozzunk, és – me- gint: amikor csak lehetséges – siker- élményhez jussunk.

Idezzünk egy viszonylag egyszerű példát! A Locsolt termótalajon diny- nyéhez hasonló növény terem mon- datnak lehetséges egy csak ő és ő ma- gánhangzókkal megalkotott változa- ta: Öntözött földön zöld tök nő. És mellette ott a megfejteni való: hogy „fordíthatjuk le” csupa ő-vel a pizs- mog ígét? Ha nem boldogulunk, né- hány oldallal később Grétsy elárulja: szöszmötöl.

És vajon mi az érdekessége a min-

dennapi beszédben is előfordulható Csak a mama makacs mondatnak? Kiderül, ha visszafelé, jobbról balra is elolvassuk. Mi lehet a névjegye betűi- ből összeállítható foglalkozása egy N. Garay Márta nevű hölgynek vagy egy Vanczák Ákos nevű férfinak? Nos: magyartanár és kazánkovács. Rím- petárdának nevezi a szerző az efféle groteszk versikéket: Tudják azt a leg- jobb öklölvívő körök, / Hogy a legerő- sebb ütés a balhörög. Vagy: A min- denáron-kormányos / Az mindenko- ron ármányos.

A kötet – és a nyelv! – sokszínűsége jól mutatják a fejezetcímek: Most pedig beszéljünk rébuszokban!, bú- vós-bájos helyneveink, Poliszémia hálójában, Intarziák – ingyenceknek, Kancsalul festett egek?, A Marcsa há- ja és a kóbor Julcsa, Dadogás rende- lésre, Szamárkézfogás, Na és a csacsi- pacsisúcs? stb.

És hogy mire jó – az említett nyelv-

gazdagításon, sikerélményen kívül – a nyelvi játék, a rejtvény? Grétsy *Hel- tai Jenőnek* egy a két világháború kö- zött írt, Keresztrejtvény a vérzivatar- ban című írásától illetve ezt írja: „A keresztrejtvényfejtők népes szektájá- nak tagjai akkortájt nagyrészt hét- köznapri emberek voltak, akik azért temetkeztek az ábrákba, hogy életük nyomasztó gondjai elől menekülje- nek, és a megfejtések apró örömeivel kárpótolják magukat mindazokért az örömökért, amelyekkel a kor adósuk maradt.” Ezt a mondatot nem csak a keresztrejtvényre és nem csak „arra a korra” vonatkoztathatjuk. Sok kortársunknak ma is panacea (legalább- is valamelyes panacea) lehet gondjai- ra, szomorúságaira egy-egy rejtvény- rovat, egy-egy rejtvényfizet.

És ez a kötet is. Aki kézbe veszi, nemigen szabadulhat tőle. Szeren- cséjére.

György D. Márton